

# Drömmen om välfärdssamhället

Axel Gisslén:

Det är svårt att i tiden bestämma välfärdssamhällets början, men det stora genombrottet kom på trettioalet, fastslår Axel Gisslén i sin inledande översikt över välfärdssamhällets framväxt och välfärdsideologin. Och det är först nu när välfärdssamhället nått ett slags mognadsstadium som man på allvar börjat intressera sig för att definiera välfärd. De slutsatser han drar av sin sammanfattning av utvecklingen är dels att välfärdspolitikens resultat måste värderas med hänsyn till dess utgångspunkter, dels att under välfärdspolitikens väg har nya problem aktualiserats. I den meningen kommer välfärden alltid att vara ofärdig.

Axel Gisslén är kommunalråd och kommunstyrelsens ordförande i Örebro kommun.

”Lyckliga vi, det tjugonde århundradets barn. Här-  
liga tider går vi till mötes”.

Så skrev Emile Zola vid början av det här seklet. Det var en efterklang av upplysningstidens ogrum-  
lade framstegstro.

Naturvetenskaperna skulle sätta människorna i  
stånd att behärska naturen. Tron på en motsvarande lagbundenhet i det sociala skeendet ledde till  
tron på att också samhällsutvecklingen kunde be-  
härskas och styras mot ett harmoniskt samhälle. Både liberalismen och socialismen framträdde med  
anspråk på att representera generella lösningar på  
samhällets organisationsproblem.

Utrycket ”Den vetenskapliga socialismen” är ty-  
piskt för tänkandet. Friedrich Engels talade om  
språnget från nödvändighetens rike till frihetens.  
Det språnget kunde tas genom att de naturlagar som

tidigare blint styrt historien skulle ”träda under  
kontroll av människorna själva”.

Sedan sekelskiftet har vi upplevt två världskrig  
och otaliga lokala krig. Ekonomiska kriser har av-  
löst varandra. Vi har sett utslag av djup social oro  
även i den ekonomiskt och tekniskt högt utvecklade  
delen av världen. Inte har det tjugonde århundra-  
dets barn lyckats särskilt väl med uppgiften att med  
vetenskapens hjälp lösa sina problem.

## Den dissonans som stör

Det är något som inte har stämt. Den känslan, den  
stämningen, tolkar den ryske diktaren Fjodor Tiut-  
jev i denna lilla dikt:

*I vågens larm är gömd musiken,  
i elementens strid är harmoni.*

*En undersam och hemlig melodi  
strör vindböjd säven över viken.*

*I samklangs välljud allt förenas,  
blott mänskan är den dissonans som stör.  
I skugglik frihet, oss förmenas  
att smälta samman med naturens kör.*

*Hur kom då denna missklang? Varifrån?  
Varför vill ej vårt hjärta sjunga  
som havets välvande och mjuka dån,  
som sävens böjligt fina tunga?*

*Ensam i universums stjärnefest  
vi sörja. Stumt vår himmel tiger,  
och evigt obesvarad stiger  
människosjälens smärtsamma protest.*

Inte har det tjugonde århundradets barn lyckats särskilt väl med uppgiften att med vetenskapens hjälp lösa sina problem.

Visst vore det betydligt enklare att administrera välfärdssamhället om inte människan vore "den dissonans som stör. . ."

Nå, jag tyckte att i ett resonemang om välfärdspolitikens bakgrund var det motiverat att göra denna lilla anknytning bakåt. Den moderna välfärdspolitiken har i hög grad sina rötter i den rationalitets- och framstegstro som jag har refererat till.

### **Välfärdspolitikens mening och mål**

Det är svårt att i tiden bestämma välfärdssamhällets början. Men jag tror ingen vill protestera om jag säger att det stora genombrottet för välfärdspolitiken skedde på trettio-talet. Den politiken har sedan med stor kraft fullföljts under hela efterkrigstiden.

Jag har också funnit det ganska svårt att vid en tillbakablick på trettio- och fyrtiotalen finna någon genomarbetad definition på välfärd. Eller någon övergripande filosofi eller teoribildning om välfärdssamhället, vad det innebär och hur det kan uppnås. Betecknande nog kanske, är det först när välfärdssamhället kommit in i något slags mognadsstadium som man på allvar börjat intressera sig för att definiera och mäta välfärd.

I all sin enkelhet framstår Per-Albin Hanssons beskrivning av folkhemmet som en bra sammanfattning av 30-talets välfärdspolitiska föreställningar: "Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan. Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn".

Det fanns visserligen en diskussion om riskerna med välfärdspolitiken. Den handlade om den fruktan för den så kallade understödstagarandan som odlades av konservativa krafter. I en statlig utredning från början av 1930-talet talades det om att de alltför höga understöden utgjorde "en lockelse för de lägsta inkomsttagarna att övergiva självförsörjningen". Karl Johan Höijer konstaterade en uppenbar dubbelmoral i resonemanget. "Människorna

borde hjälpas, till och med få rätt till hjälp, men den högsta moralen krävde egentligen att de inte tog hjälpen i anspråk". Tron på en understödstagaranda var uttryck för en negativ och destruktiv människosyn. Den tron är väl inte helt övergiven ens idag. Men den är i stort sett borta ur den seriösa socialpolitiska debatten.

Men det fanns också hos ideologer som Ernst Wigforss en djupare penetration av frågan om välfärdspolitikens mening och mål. "Bottnar inte all strävan efter att förbättra livets yttre villkor i en gammal framstegstro som för den klarsynte borde vara avslöjad som en illusion?" Och Wigforss svarar: "Om allt lidande som har sin rot i sociala missförhållanden försvunnit, om naturen bleve någorlunda behärskad, nog skulle det ondas problem och hela det religiösa problemet få en annan karaktär." Wigforss menar att människorna då skulle få tid och kraft att i ökad utsträckning tillgodogöra sig nya livsvärden: ". . . det bästa vi tycker oss ha erfarit i samlivet med andra människor, det vi upplever i beröring med naturen eller i dikt och vetenskap och kulturens övriga skapelser. Det förefaller oss som om nya sådana värden vuxit fram under människosläktets långa historia, att vi alltså på ett sätt varit med om en utveckling till större rikedom."

### **Politikens drivkraft — den sociala verkligheten**

De grundläggande värderingarna om jämlikhet, rättvisa och trygghet fanns med som en självklar bakgrund till strävandena. Det fanns också en kritisk debatt av det slag jag har antytt. Men i stort sett, vågar man nog påstå, drevs hela välfärdspolitiken framåt med enormt kraftuppbåd utan att det fanns något som kan betecknas som en sammanfattande välfärdsideologi eller välfärdsteori. Och jag tror att förklaringen till detta är mycket enkel. Jag ska belysa det med ett exempel.

Makarna Myrdals arbete "Kris i befolkningsfrågan", som utkom 1936, var kanske det första stora

Tron på en understödstagaranda var uttryck för en negativ och destruktiv människosyn. Den tron är väl inte helt övergiven ens idag.

försöket att bygga upp en teoribildning, att bygga upp ett vetenskapligt stöd åt en progressiv socialpolitik. Makarna Myrdal konstaterade att det gällde att rätt grundligt reformera hela samhället. "Det blir då en fråga om en ganska radikal omfördelning av inkomsterna mellan familjer med olika stor barnförsörjningsbörda och en olika stor inkomst. Det kommer att gälla en profylaktisk socialpolitik, närmast styrd av syftet att förbättra folkmaterialiets kvalitet men samtidigt. . . göra en väsentlig del av barnförsörjningsbördan till en hela folkets angelägenhet."

Gustav Möller kommenterade befolkningsfrågan som stöd åt socialpolitiken i ett bekant yttrande på den socialdemokratiska partikongressen 1936:

"Jag får säga, att jag inte ett ögonblick tvekar att skrämja hur många högermän och hur många bondeförbundare och folkpartister som helst med hotet om att vårt folk eljest kommer att dö ut, ifall jag med det hotet kan förmå dem att rösta för sociala förslag, som jag framlägger. Det är min enkla syn på befolkningsfrågan, och den räcker för mig."

Detta räckte för Gustav Möller. Och det räckte för de andra som genomdrev välfärdspolitiken. Vad var det som räckte? Jo, det var att se den sociala verkligheten. Att se nöden och bristerna.

Ur upplevelsen av arbetslöshetens förbannelse – den materiella nöden och den personliga förnedringen – växte arbetslöshetsförsäkring och arbetsmarknadspolitik fram. Att arbetsmarknadspolitik också innebar stöd åt en väldig folkomflyttning som för många medförde uppbrott ur en invand miljö och en smärtsam anpassning i en ny miljö, det var ett problem som inte direkt framträdde i den akuta arbetslöshetssituationen. Men det är ett inslag i dagens problem.

Ur upplevelsen av bostadsnöden – trångboddheten, de sanitära bristerna, dass på gården, avsaknad av vatten och avlopp, rättslösheten på bostadsmarknaden – ur den upplevelsen växte den sociala bostadspolitiken fram. Moderna, rymliga bostäder till rimliga kostnader åt alla. Så sammanfattades det bostadssociala programmet. Bakom de omedelbara problemen såg man inte att massproduktionen, renodlingen av boendet och frigörelsen till att få en egen bostad också rymde risker för vanmakt, anonymitet, ensamhet och isolering. Men där har vi en

~~~~~  
*Välfärdspolitikens resultat måste värderas med hänsyn till dess utgångspunkter.*  
~~~~~

del av dagens problem.

Ur upplevelsen av materiell nöd och otrygghet, av orättvis fördelning, av förödmjukande beroende växte socialförsäkringssystemet fram. Möjligheten att trots allt falla igenom de sociala skyddsnätens maskor var inte så lätta att förutse. Den sociala utslagningen är på sätt och vis en ny företeelse.

Ur upplevelsen av hur klassamhället speglades i skolan men också fördes vidare och förstärktes genom skolan växte det fram en genomgripande och socialt inriktad skolreform. Steget från en 6-årig folkskola och en mängd andra skolformer till en 9-årig enhetsskola, sedermera grundskola, togs genom riksdagsbeslut 1950 på grundval av 1946 års skolkommision. I riktlinjerna för reformen fanns också demokratiseringen av skolans innehåll och arbetsformer. Men om den kvantitativa sidan av reformen har genomförts helt, visade det sig långt svårare att förändra innehållet. Däri ligger en del av dagens problem.

De här exemplen får räcka. Av exemplen vill jag dra två slutsatser som är lika viktiga som enkla.

### **Välfärden – evigt ofärdig**

Den ena slutsatsen är att välfärdspolitikens resultat måste värderas med hänsyn till dess utgångspunkter. Resultaten får inte bedömas mot dagens utan mot gårdagens sociala verklighet. Gör man det kan endast cynikern förneka framstegen och framstegens värde.

Den andra slutsatsen är att under välfärdspolitikens väg har nya problem, nya välfärdsbrister uppträtt eller aktualiserats. Ofta är dagens välfärdsbrister mer elakartade än de tidigare. Dels därför att de till en stor del består i en social utslagning som är på något sätt mer definitiv och total än tidigare. Dels därför att välfärdsbristerna är resultat av mycket mer sammansatta och svåråtkomliga sammanhang.

För att använda en liknelse: Samhällsutvecklingen, förändringen av människornas villkor, följer inte sagans enkla uppbyggnad. Sagan skildrar även-

Erkänner vi att välfärdspolitiken från 30-talet och framåt haft ett värde måste vi också kunna tro på vår möjlighet att även bemästra de nya och långt mer sammansatta problem.

tyr, olyckor, sorger och vedermödor men slutar alltid i harmoni: "Och sedan levde de lyckliga i alla sina dagar." Men där sagan slutar där fortsätter verkligheten med nya problem och frågeställningar så snart de gamla blivit lösta.

I den meningen kommer välfärden alltid att vara ofärdig. Men däri ligger också utmaningen. Erkänner vi att välfärdspolitiken från 30-talet och framåt har haft ett värde måste vi kunna tro på vår möjlighet att även bemästra de nya och långt mer sammansatta problemen. Trots allt har vi större resurser idag. Större kunskap. Större möjligheter till

samordnade och djupgående förändringar inom olika sektorer av samhället.

Det sista tror jag är oerhört väsentligt. Sannolikt måste socialpolitiken – välfärdspolitiken – radikalt spränga sina traditionella gränser. Beröra den grundläggande maktfördelningen i samhället. Beröra den massiva kommersiella indoktrinering som sker till en konsumtionsideologi, som förtränger grundläggande mänskliga behov på känslolivets och gemenskapens område. Beröra kulturpolitik och andra områden.

Jag har haft en lätt uppgift här idag: Att i några grova penseldrag teckna en upptakt. Teckna något av spänningen mellan vision och verklighet – mellan drömmen om välfärdssamhället och nya slag av ofärd. Ni som kommer efter mig i talarstolen har antagit utmaningen: Att analysera orsakerna till spänningen och ge anvisningar om hur vi kan angripa den nya ofärden.

# EN RÖKFRI GENERATION

## Två skrifter i en livsviktig fråga

**MÅ BÄTTRE—SLUTA RÖKA.**  
Av KW Gullers/Gösta Tibblin.  
Pris 10:—  
*Pekar inte bara på riskerna –  
ger också praktiska tips.*



**RÖKNING  
I GRUNDSKOLAN.**  
Av psykolog Ulla Marklund,  
Göteborgs universitet.  
Pris 6:—  
*Rollspel lär skolbarn  
att låta bli att röka.*

30 % rabatt vid köp av minst 5 ex eller vid besök på närmaste Folksamkontor.

## FOLKSAM

Informationsavdelningen, Fack, 104 60 Stockholm, tel 08/743 60 00